

ישראל בים האדום: מזירת איומים לזירה של שיתופי פעולה

יואל גוז'נסקי, יובל אילון, אופיר וינטר | 9 באוקטובר, 2024 | גיליון 1899

זירת הים האדום ממקדת תשומת לב גוברת על רקע מתקפות החות'ים והפגיעה שהסבו לחופש השיט העולמי בכלל ולמדינת ישראל בפרט. זאת בנוסף להשפעתם על זירה זו של סכסוכים מתעצמים נוספים, שישראל אינה מעורבת בהם במישרין, בסודאן ובסומליה. התעצמות הקונפליקטים במרחב זה מחדדת את ההכרה שרק באמצעות שיתוף פעולה רב-צדדי, אזורי ובינלאומי, ניתן יהיה להתמודד עם האתגרים הרלוונטיים לזירת הים האדום. שיתוף פעולה ביטחוני ובמקביל גם בתחומים "רכים", בין ישראל למדינות וארגונים באזור, הוא מסד לקידום אינטרסים ארוכי-טווח בכח ובפועל של כל הצדדים.

הים האדום הינו נתיב שיט משמעותי לסחר העולמי ומשמש נקודת מוצא לים למדינות רבות, הסמוכות לחופו או משתמשות בנמליו לביסוס כלכלתן. בהמשכו של הים האדום נמצאת תעלת סואץ, שהיא נתיב לים התיכון והתגמולים הנגבים תמורת מעבר אוניות בה הם מקור מטבע זר חשוב לכלכלת מצרים. צבא הטרור החות'י, הנהנה מתמיכת איראן, החל באוקטובר 2023 לתקוף את ישראל ואת הספנות הבינלאומית בים האדום ובמפרץ עדן, בדגש על אזור מיצרי באב אל-מנדב - שער הכניסה הדרומי לים האדום. לפני התקפות החות'ים, נפח התנועה של אוניות סוחר בים האדום היווה כ-15 אחוזים מתנועת הסוחר העולמית [וכ-30 אחוזים](#) מנפח תנועת המכולות הנעות על גלי הים.

ישראל, השוכנת בקצה הצפוני של הים האדום, מושפעת מהמצב באופן ישיר בשל השבתת נמל אילת, אשר שירת עד המלחמה ברצועת עזה כשני אחוזים מנפח תנועת אוניות הסוחר שפוקדות את [המדינה](#). נמל אילת אינו נמל עיקרי בישראל, אולם חשיבותו רבה משום שהוא משמש נמל עתודה דרומי לנמליה במקרה של איומים על תנועת כלי השיט אל ומנמלי ישראל בים התיכון – תרחיש שסבירותו תגבר בעת עימות רחב היקף עם חזבאללה. יתר על כן, התקפות החות'ים הובילו להארכת מסלולי השיט של האוניות המשייטות אל ומנמלי מזרח הים התיכון למזרח הרחוק, כפועל יוצא נפגע גם הסחר של מדינת ישראל. עיקר הפגיעה הינה בעליית מחירי השינוע הימי הנובעים מהארכת זמן ההפלגה ומחירי הביטוח.

וברקע, ישראל מוטרדת מניסיונות ההתבססות של איראן במרחב הים האדום, שבאו לידי ביטוי בהצבת אוניית ביון איראנית באזור, בהפעלת אוניות מלחמה איראניות באורח רציף במימי הים האדום ועד לפעילות צבא הטרור החות'י, שהוא שלוח איראן במרחב. לאחרונה התעורר מחדש עניין איראני בנמלי הים של סודאן, המהווה איום על מדינת ישראל ומדינות נוספות באזור וצפוי לערער עוד את היציבות בזירת הים האדום. מצרים גם היא רואה במתקפות החות'יות איום ישיר וחמור על ביטחונה הלאומי, אך שואפת להביא להפסקת ההתקפות דרך הפסקת אש ברצועת עזה, שלטענתה המלחמה בה היא שורש המשבר.

משברים קיימים ומתהווים בזירה:

1. **תימן:** החות'ים מהווים כיום את האיום המרכזי בזירת הים האדום. מאז [19 באוקטובר](#) 2023 פועלים החות'ים נגד ישראל ונגד תנועת כלי שיט בדגש על דרום הים האדום ומיצרי באב אל-מנדב (ירי של כ-300 כטב"מים, כ-150 טילי שיט, כ-120 טילים בליסטיים ושימוש בכ-50 כלי שיט בלתי מאוישים). כתוצאה מפעילות זו נפגעו חמש אוניות באופן חמור (שתיים טבעו) וארבע אוניות נחטפו, בנוסף לכ-30 אוניות אשר ספגו פגיעות קלות והמשיכו [בהפלגתן](#). נפח תנועת האוניות במיצר באב אל-מנדב ירד בכ-50 אחוזים, מכ-80 אוניות ביממה לכ-35, והיקף התנועה בתעלת סואץ ירד בכ-70 אחוזים נכון לאפריל [2024](#), והוביל לירידה דומה בהכנסות התעלה – אובדן של כ-600 מיליון דולר מדי חודש לאוצר המצרי. לפי [הערכות האו"ם](#), המשבר צפוי לגרום עד ל-5.2 אחוזים מהתמ"ג המצרי בשנים 2023-2025.

בשל חששן של מדינות ערב מאיראן ומשלוחיה, הן סירבו להצטרף בפומבי לקואליציה שכוננה ארצות הברית בים האדום, ואף לגנות את מתקפות החות'ים, והביעו את העדפתן לפתרונות דיפלומטיים. מרביתן מצהירות ששורש המשבר הנוכחי בים האדום מצוי ברצועת עזה, ושם גם טמון פתרונו המיוחל, לא בעימות עם איראן. המתקפות החות'יות על ישראל ועל חופש השיט בים האדום עוררו מחדש גם [שיח ערבי](#) בצורך ביצירת מסגרת אזורית-בינלאומית אפקטיבית – בהשתתפות ערב הסעודית ומצרים, לצד מעצמות בעלות עניין בשמירת ביטחון השיט, ובכללן ארצות הברית וסין אשר מושקעת באופן משמעותי באזורים המושפעים מביטחון השיט בים האדום כגון מזרח אפריקה ומצרים, בנוסף להיותו של הים האדום נתיב שיט אשר משרת את האינטרסים שלהן בשרשראות האספקה העולמיות.

2. **אתיופיה-סומליה:** בראשית 2024 הכירה אתיופיה, שאין לה מוצא לים והיא תלויה לשם כך בג'יבוטי, בעצמאותה של סומלילנד, זאת, בתמורה לחכירה של שטח שיאפשר לה גישה לים האדום ושימוש בנמל הימי של סומלילנד בברברה, שאותו הרחיבה בשנים האחרונות איחוד האמירויות הערביות. תפנית זו גורמת מתיחות רבה בין אתיופיה (המדינה המאוכלסת ביותר בעולם שאין לה גישה לים) לשכנותיה, עד כדי סכנה לעימות צבאי. מצרים – שבינה לבין אתיופיה שוררת מתיחות ארוכת שנים סביב סכר התחיה – [התייצבה](#) לצד סומליה והודיעה כי היא דוחה את ההסכם ורואה בו פגיעה בריבונות הסומלית. קהיר אף שלחה כוחות צבא ונשק לסומליה, שיחליפו את כוחות שמירת השלום האתיופיים המוצבים במדינה ונאבקים בארגון אל-שבאב, ובמקביל מגבירה את התיאום עם מוגדישו בהתמודדות עם הפיראטים בקרן אפריקה.

3. **סודאן:** לישראל אינטרס להרחיב את יחסי השלום עם מדינות מרחב הים האדום, שרובן אינן מקיימות עמה יחסים דיפלומטיים. אינטרס זה בא לידי ביטוי בניסיון לצרף את סודאן ל"הסכמי אברהם" ולשלב במסגרת הנורמליזציה האזורית גם את ערב הסעודית. ואולם, בסודאן מתחוללת מלחמת אזרחים עקובה מדם, המחלישה את המדינה ומהווה כר פורה לאיראן לחזור ולהגביר מעורבותה במדינה הכושלת כפי שעשתה בתקופת שלטונו של עומר אל-בשיר. סודאן עלולה שוב לשמש את איראן כנקודת מעבר להעברות אמל"ח לשלוחיה בים התיכון, חמאס וחזבאללה. יוזכר כי על השליטה בנמל בפורט סודאן יש מתמודדות לא מעטות, בתוכן [רוסיה](#), [הפיליפינים](#) ו**איחוד האמירויות**.

ריבוי הזדמנויות לצד ריבוי סכנות

במרחב הים האדום פועלים מספר ארגונים וקואליציות: פיקוד המרכז האמריקאי (סנטקו"ם), בו משולבת ישראל מאז 2021; מועצת מדינות ערב ואפריקה הגובלות בים האדום ומפרץ עדן, שהוקמה ב-2020; מרכז המחקר הבינלאומי של הים האדום, שהוקם ב-2019; וקואליציה בלתי פורמלית של מדינות השלום, שהתרחבה עם חתימת 'הסכמי אברהם'. עם זאת, משמעותן המעשית של מסגרות אלו מוגבלת, בין היתר בשל תחרות בין המדינות השותפות בהן על השפעה והובלה, חילוקי דעות לגבי סדרי העדיפויות והיעדר מנגנוני פעולה אפקטיביים. גם הפוטנציאל לשיתוף פעולה אזורי משמעותי בין ישראל למדינות הים האדום במסגרות אלה נותר מוגבל. לפיכך, מומלץ לבחון אפיקים חלופיים לביסוס שותפויות אזוריות או להרחיב את ההתארגנויות הקיימות באופן שיאפשר פעילות אפקטיבית יותר.

וכך, הניסיון לבסס מסגרת לשיתוף פעולה בין-ערבי מלמד על הדינמיקות התחרותיות בין שותפותיו, הגם כשמדובר ביחסים שבין מדינות ערב "הפרגמטיות". ככלל, ריבוי האתגרים בזירה זו והמעורבות של מדינות רבות בו, חלקן מחוץ לו, מצריך גם משנה זהירות משום הסכנה בהגברת קיטוב אזורי/בינלאומי או הישאבות לסכסוכים אחרים. לאורך הגדה המערבית של הים האדום שוכנות מדינות כושלות רבות המגבירות את חוסר היציבות לאורכו ומהוות כר פורה למעורבות חיצונית, בעיקר איראנית ורוסית. בסכסוכים בסודאן ובסומליה, למשל, מעורבים אינטרסים צולבים ומתפתחים קונפליקטים מקומיים שיכולים להביא למשברים מדיניים מחוץ לים האדום.

[התוקפנות החות'ית](#) מהווה שעת כושר להגברת שיתוף הפעולה הבין-מדינתי מול האיום המשותף בים האדום ולישראל הזדמנות להדק קשריה עם מדינות ערב הפרגמטיות ולמצב עצמה מחדש כגורם מייצב באזור. החות'ים אומנם משתמשים בתואנה שפעולותיהם קשורות למלחמה בין ישראל לחמאס, אך בעתיד הם יכולים לפגוע בחופש השיט באזור בתאונות אחרות. יתר על כן, גם אם תהיה הסדרה כזו או אחרת בתימן וברצועת עזה, החות'ים אינם הולכים לשום מקום – הם יישארו איום קבע על באב אל-מנדב, צוואר בקבוק ימי ומעורקי התעבורה החשובים בעולם. לפיכך, על מדינות הים האדום – ביחד עם הקהילה הבינלאומית – לטפל באיום זה אשר מסכן את הסחר העולמי וגורם נזק סביבתי עצום, תוך פגיעה באינטרסים האסטרטגיים של המדינות השוכנות לאורך חופי הים האדום.

סביר כי ישראל ומדינות ערב מצפות שארצות הברית תגלה מחויבות ארוכת טווח לריסון גורמים רדיקליים במרחב גם בתום המלחמה בעזה. מדינות ערב ודאי היו מעודדות מהפעלתנות הצבאית האמריקאית במזרח התיכון, אך הן לא רוצות לקחת בה חלק גלוי בשל הזיהוי שלה עם ישראל ובשל חשש מהתגרות באיראן ושלוחיה. סביר שהן מוטרדות גם מחוסר יכולתה של ארצות הברית להרתיע את החות'ים ולהביאם להפסיק את תוקפנותם לאחר כשנה. פתרון אפשרי חלקי מצוי בחיזוק כוחם של חילות הים במדינות שוחרות יציבות באזור ושיתוף הפעולה ביניהם, ובשיפור יכולת ההתמודדות שלהם עם האיומים במרחב הימי, לצד הגברת מחויבות המעצמות העולמיות לשמירת חופש השיט ומעורבותן באכיפתו. כל זאת, במטרה לייצר משקל נגד לאיומים איראניים ואחרים במרחב, הגם שיש בו פוטנציאל להעצים מרוצי חימוש אזוריים.

המשבר הנוכחי בים האדום מחדד את הפער בין ציר ההתנגדות הרדיקלי בהובלת איראן לבין מדינות ערב הפרגמטיות השוחרות יציבות, שלום וביטחון. האחרונות מעוניינות בהפיכת הים האדום למרחב של שגשוג כלכלי משותף דרך קידום מיזמי פיתוח אזוריים בתחומים כמו סחר, תיירות, סביבה ואנרגיה, ורואות בדאגה הולכת וגוברת את החתרנות מצד איראן והחות'ים במרחב. קונקרטי, יש לנסות ולמנוע, תוך שיתוף פעולה ישראלי ואמריקאי עם מדינות באזור, את ניסיונות ההתבססות המחודשים של איראן בסודאן, תוך שימוש באמצעים כלכליים וצבאיים. למדינות הים האדום יש יתרון על איראן – האחרונה מרוחקת מזירה זו, ובשונה ממדינות המפרץ, אין לה יכולת של הקרנת עוצמה ישירה בזירה.

על ישראל לבחון האם המדיניות הנוכחית משרתת אינטרסים אלו ובאיזו מידה ניתן לרתום מדינות במרחב לשיתופי פעולה שמטרתם הגברת הביטחון בתת-אזור קריטי לביטחון העולמי. מומלץ לפעול לביצוע התאמות מדיניות ההולמות שותפות פוטנציאליות במרחב, לאיתור אינטרסים חיוניים ולהסרת חסמים המונעים שיתופי פעולה בהשתתפות ישראל. בהקשר זה יש לבחון הקמה של מנגנונים לשיתוף פעולה תחת סנטקו"ם, בין השאר במניעת הברחות אמל"ח. בנוסף, קשריה ההדוקים של ישראל עם איחוד האמירויות יכולים לסייע למיצוי האינטרסים המשותפים של שתי המדינות בים האדום ובקרבן אפריקה. איחוד האמירויות, למשל, הגבירה מעורבות במדינות בחוף המערבי של הים האדום, וישראל תיטיב לעשות אם תנהל שיח דיסקרטי עמה לטובת יעדים משותפים, בראשם הרחקת איראן מזירה זו.

אתגר לישראל בעת הזו קשור בכך שמדינות ערב, ככלל, מעדיפות את הנוחות שמקנה הישיבה על הגדר ואין מעוניינות להתמודד ישירות מול איראן. הן לא מעוניינות לסכן את תהליכי הדטנט שנרשמו בשנים האחרונות בין לבין טהראן, אלא רואות בהבטחת ביטחון השיט בים האדום סעיף מרכזי בהפשרת היחסים בין לבנה. בראייתן, לאיראן ולשלוחיה יכולות לפגוע בשטחן בצורה הרסנית והן עדיין אינן בטוחות באיזו מידה ארצות הברית תיחלץ לעזרתן, כפי שנחלצה לסייע לישראל במלחמת "חרבות ברזל". יתרה מכך, הן [רואות](#) בחופש השיט בים האדום אינטרס גלובלי המחייב מענה בינלאומי רב-צדדי, ואין להן רצון להתייצב בליבו של קונפליקט - שאומנם נוגע להן ישירות, אך ההתמודדות עימו אינו באחריותן הבלעדית.

סיום המלחמה ברצועת עזה והתקדמות לקראת פתרון מדיני מול הפלסטינים יקל על חופש התמרון המדיני הישראלי, יסלול דרך לשיקום הדרגתי במעמדה האזורי ויקל על שיתוף פעולה גלוי עם מדינות ערביות פרגמטיות – גם במרחב הים האדום, בראשן ערב הסעודית, מצרים וירדן. אולם, גם בהיעדר פריצת דרך מדינית עשויים האיומים המשותפים לאפשר יצירת קואליציות מתחת לסף הגלוי בהתמודדות עם הסוגיה של אבטחת חופש השיט, כמו גם בסיכול הברחות ומניעת התעצמות צבאות טרור. שימוש בכוחות ימיים, אשר מטבעם הם גלויים פחות, עשוי להיות הזדמנות להתנעת שיתוף פעולה בין-מדינתי בים האדום, שלו פוטנציאל להתרחב בעתיד גם לתחומים אחרים.

פיתוח הים האדום, החשוב מאוד למדינות האזור, בהן ערב הסעודית, אשר לה חזון כלכלי יומרני להפוך את חופה המערבי הארוך למוקד משיכה תיירותי בינלאומי, תלוי ביציבות ביטחונית ושמירה על חופש השיט. הממלכה השקיעה בשנים האחרונות בפיתוח יכולות הצי שלה בים האדום, לצד ניסיונות לייצר [שיתופי פעולה](#) עם מדינות באזור בהתמודדות עם צירי הברחת אמל"ח והאיום החות'י, אם כי אין בכך די. שילוב עמוק ופומבי של ישראל במערכת האזורית בכלל – ובמרחב הים האדום בפרט – מחייב בעיני המדינות הערביות היושבות לחופיו יצירת אופק מדיני לפתרון הבעיה הפלסטינית. אופק מדיני שכזה יקל על השגת ביטחון בים

האדום, ויאפשר, לדברי ערב הסעודית, קשירת קשרים דיפלומטיים בינה לבין ישראל ויצירת מעין "אינטגרציה אזורית". ואולם, ישראל נותרה עד היום שחקן משני או מודר ממרבית המסגרות האזוריות, בעוד יש לה עניין להגביר את השתלבותה כדי לקדם בצורה טובה יותר שורת אינטרסים ביטחוניים, כלכליים וסביבתיים.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט